

KİVDF

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqları"

XIX əsrin sonları Qafqazın, eləcə də Şimali Azərbaycanın Yaxın və Orta Şərq mədəni və mənəvi-əxlaq dəyərlər sistemindən bir qədər kənarda qalmasının səbəbi Çar Rusiyasının öz müstəmləkəsinə çevirdiyi bu məmləkətləri hər cəhətdə əsarətdə saxlaması olub. Çar Rusiyası yerlərdə maarifi və anadilli məktəbləri, bir sözlə, təhsili genişləndirmək, dərslərin yazılmasına imkan yaratmaq, müəllim kadrlarının hazırlanması və onların işlə təmin edilməsinə şərait yaratmaq əvəzinə, imperiyanın müstəmləkəçilik maraqlarına uyğun, yerli xalqları assimilyasiyaya uğradıb, ruslaşdırma siyasətini həyata keçirmək məqsədi güdüürdü.

Bu dövrdə Azərbaycanın maarifpərvər ziyalıları milləti cəhalet və xurafat girdabından çıxarmaq, onun maariflənməsinə və mədəni tərəqqisinə kömək etmək yollarını axtarırdılar. Onlar başa düşürdülər ki, bunun üçün milli dil, milli məktəb, milli mətbuat, milli ədəbiyyat lazımdır.

Belə bir dövrdə xalqın ictimai-siyasi və elmi-mədəni səviyyəsini yüksəltmək, milli şüurun formalaşdırmaq təşəbbüsü və ideyaları ilə çıxış edən yeni - modern Azərbaycan türklüyü birliyini yaradan ziyalılar nəslini yetişdirdi. Maarifçilik məcrasından türkçülüyə doğru addımlayan bu ədəbi-bədii, publisistik fikir və qabaqcıl yaradıcı ziyalı hərəkatı mövcud proseslərdən kənarda qalmamış, eyni zamanda Avropa və dünya mədəniyyətini mənimsəmiş, xalqı azad düşüncəyə qovuşdurmağa çalışmışdır.

Azərbaycan cəmiyyətində formalaşan mədəniyyət gəldikcə aydın ümummilli səciyyə almaqla bərabər, milli şüurun inkişafına, milli birliyin möhkəmlənməsinə də xidmət etməyə başladı. Bu zaman milli dil, tarixi keçmişə maraq, milli leyaqət hissi, milli özünüdərkətmə, vətən və vətənpərvərlik, xalqın taleyi, gələcəyi mədəni-tarixi tərəqqinin ən aktual məsələləri kimi qarşıda dururdu. Ölkədə maarifçilik ideyalarının yayılması ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan mədəniyyətində demokratik fikirlər güclənir, ictimai-fəlsəfi fikirdə yeni sosial ideyalar qərarlaşırdı. Maarifçilik mənəvi mədəniyyətin bütün sahələrinin - ədəbiyyat, incəsənət, əxlaq və s. inkişafına yeni istiqamət verməklə mədəniyyətin strukturunda gəldikcə radikal dəyişikliklər əmələ gətirmişdi. Mədəniyyət sisteminə realist ədəbiyyat, demokratik ictimai fikir, elm və elmi biliklər ön plana keçməyə başladı. Bu mədəni inqilabın qabaqcıl ziyalı nümayəndələri Avropa, rus və Azərbaycan həyatına müqayisəli nəzər salır, vətənin sosial tərəqqi baxımından dövrün tarixi inkişaf səviyyəsindən geri qaldığını aydın görür və artıq "belə yaşamaq olmaz" qənaətinə gəlirdilər. Onlar milli həyatı, Azərbaycan cəmiyyətini iqtisadi, siyasi, mədəni gerilikdən xilas edib geniş sosial tərəqqi və maarif yoluna çıxarmaq barədə düşüncə, yollar arayıb axtarırdılar. Belə yollardan biri də Azərbaycanda ali təhsil müəssisəsi, darülfünun - universitet yaratmaq, bu yolla ölkəni beşəri tərəqqi və inkişaf məcrasına yönəltmək zərurətinin həlli idi. Milli mənəvi və mədəni yolların başlanğıcı olan təhsil probleminin əsasında mehiz darülfünunun - universitetin açılması həlli vacib olan məsələ idi.

Dünyanın sivil ölkələrində millətin kamillik yaşını onun ali məktəblərinin, ən əvvəl universitetlərinin yaranma tarixi ilə bağlayırlar. M. Ə. Rəsulzadə 1914-cü ildə "Bəsirət" qəzetində Cənubi Qafqazda və Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrinin yaradılmasına zərurətinə həsr etdiyi məqaləsində yazırdı: "Bu vaxta qədər Qafqazda təkəz inzibati mərkəz kimi deyil, həm də mənəvi, mədəni və mətbuat mərkəzi kimi tanınan Tiflisə yanaşı Bakının da mövcudluğu ön plana çəkildi. Həm də təkəz yenicə inkişaf yoluna qədəm qoyan nefti ilə deyil, həm də ilk milli qəzeti, milli teatri, milli xeyriyyə cəmiyyətləri, qələm əhli ilə diqqəti cəlb etməyə başladı".

M. Ə. Rəsulzadə həmin ilin mayında Tiflisdə, Naftulıq məhəlləsində Qafqasıya politexnikum ali məktəbinin açılmasını "Qafqasıya ali məktəbi" adlı məqaləsində alqışlayaraq yazırdı: "Qafqasıyalıların çoxdan bəri ürəklərində bəslədikləri böyük arzularından biri, münasibət düşdükcə aqlayaraq, izhar dərd edərək istədik-

Müstəqilliyin tanınması üçün tələb olunan şərtlərdən biri

Və ya Rəsulzadə Bakı Dövlət Universitetinin təsis edilməsinin əleyhinə çıxan keşişi necə susdurdu?

ləri məqsədlərindən ümidsiz hüsula gəldi... Çoxdan gözlənilən arzu indi bir həqiqət şəklinə gürməkdədir. Avropanın bir neçə dövlətlərindən daha böyük bir ölkə təşkil edən Qafqasıya artıq ali məktəb yoxluğunun xəcalətindən bir dərəcə olsun özünü qurtarmış sayıla bilər". Bu məqaləsində ədib sənaye və texnikaya mərkəz olmaq səlahiyyətinin Bakıya aid olduğunu xüsusi vurğulayır. Rəsulzadənin bu arzusu beş il sonra - 1919-cu ildə Azərbaycanın mərkəzində Universitetin açılması ilə reallaşdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından biri M. B. Məhəmmədov yazırdı: "...milli hüriyyət və milli istiqlala malik olmayan millətlərin milli varlıq və milli mədəniyyətlərini qoruyub inkişaf etdirmələri imkan xaricindədir". Müstəqillik əldə edən yeni Azərbaycan dövləti öz siyasi mədəniyyətini demokratik dövlət quruluşunda və parlamentin iclaslarında qoyulan məsələlərdə göstərməyə başladı. Bu məsələlərdən biri, bəlkə də birincisi dövlət müstəqilliyini yeni elan etmiş bir dövlətin dünya və Avropa təhsil forması ilə uyğunlaşan universitetin açılması idi. Dünya dövlətləri tərəfindən müstəqilliyin tanınması üçün tələb olunan şərtlərdən biri mehiz bu idi.

Azərbaycan hökuməti 1919-cu il mayında Xalq Maarifi Nazirliyi nəzdində universitet komissiyasının yaradılması haqqında səkkiz maddədən ibarət əsasnaməni təsdiq edir. Komissiyanın sədri professor V. İ. Razumovski olur. Professorlar N. A. Dubrovski, A. M. Levin, İ. S. Sitoviç və müəllim L. A. İşkovdan ibarət universitet komissiyası yaradılır. İyunun 16-da isə Nazirlər Şurası universitet komissiyasının ştatlarını təsdiq edib maaşları müəyyənləşdirdi. Komissiyaya professorlarla yanaşı, Xalq Maarifi Nazirliyindən V. İrəyev, sonra isə M. A. Şax-taxtinski, şəhər özünüidarəsindən şəhər idarəsinin nümayəndəsi Əlicabbar Orucəliyev, Neft Sənayeçilər Qurultayı Şurasından A. N. Sarapov, M. Sultanov, Bakının üç müalicəxanalarının baş həkimləri, kimyaçı L. Qureviç, zooloq K. Derjavin, ecazaçılıq magistri İ. Qoldberq cəlb olunmuşdular.

Azərbaycan ziyalıları mətbuatda çıxış edərək Bakıda milli darülfünunun açılmasını alqışlayır, bu məsələyə öz münasibətlərini bildirirdilər. Universitet komissiyasına seçilmiş "Şərqi-rus" qəzetinin təsisçisi Məhəmməd ağa Şax-taxtılı "Azərbaycan" qəzetində (1919, 28 iyul) dərc etdirdiyi "Azərbaycanda darülfünun" adlı məqaləsində "Darülfünun olmazsa, nələr?" sualını bir ziyalı-vətəndaş mövqeyindən cavablandırır:

"Ürfani və ictimai həyatımıza səktə gəlir: Ümumi maarifi aid orta məktəblərimizdə dərs verəcək müəllimlərimiz olmaz: Naxoşlarımız müalicə edəcək təbiblər yetişməz. Hüquqşünas alimlər bulamayız ki, mal və mülk üçün nənaqişə edən vətəndaşlarımızı və ya cinayət törədən canayimimizi kim mühakimə etsin. Darülfünun olmazsa, Avropa və qonşu xristian millətlərinə məsəl olacaq mühərrirləri nərdən ala bilərik? Darülfünunumuz olmazsa, ömrünün hərə-

sini elm və fənuına vəqf edərək mücəssəm elm və fənn olan o möhtərəm vücudi-millətlərinin mədəniyyət üzrə heyət sürmək labüd olan professorlar heyəti millətimizin içindən nərdən çıxar, nərdən yetişər?"

Universitetin həm ictimai-siyasi, iqtisadi və mənəvi həyatımızın bütün sahələri üçün zəruri olan milli kadrların hazırlanmasında böyük roluna qiymət verən politoloq-alim siyasi uzaqgörənliklə fikrinə davam edərək yazırdı:

"Darülfünundan əl çəkmək mədəni həyatdan rugərdən olmaqdır...Avropa məşşabında mütləq və qeyri-məhdud olan hüriyyəti-əfkar üzərinə müəssis bir darülfünun açmalıyıq ki, bu darülfünunumuz hüriyyət əfkarçı olduğumuzun dəlili-felisi olub bizim istiqlal siyasətimizə toxunmaq üçün avropalıların əlindən "siz hüriyyəti-əfkarçı deyilsiniz, sizə istiqlal verəməyiz" bəhanəsini alsın".

Bakıda universitet açmaq məsələsi ətrafında iki cərəyan mövcud idi: lehinə və əleyhinə olanlar. Universitet açılmasının lehinə olan ziyalılarımız bu ali məbədin təsis edilməsinin vacibliyini zəruri sayır və məsələnin tezliklə həllini parlamentdən təklif tələb edirdilər. Azərbaycan Parlamentinin 1919-cu il 21 avqust ic-

lə belə yekunlaşdırır: "Biz müsəlmanlar məscidə gedərək onun müqəddəsliyinə ehtiramən ayaqgəlməyimizi çıxarıyoruz. Çox istərdim ki, darülfünunu da böylə təqdis edərək ona məbədi kimi baxaydıq".

Bu fənn və elm məbədinin açılmasında ziyalılarımızın mübarizliyinin nəticəsi kimi, 1919-cu il sentyabrın 1-də Parlamentin 70-ci iclasında "Bakı şəhərində Dövlət Universitetinin təsis edilməsi haqqında" tarixi bir qanun qəbul edildi. Bu qanunla universitetdə dörd fakültənin - tarix-filologiya, hüquq, fizika-riyaziyyat və tibb fakültələrinin yaradıldı. Bu fakültələrə, ilk növbədə azərbaycanlı kişi və qadınların qəbulu nəzərdə tutulurdu. Universitetin Nizamnaməsinə əsasən, azərbaycanlıların qəbulunu yüngülləndirmək məqsədilə vaxtilə realni məktəblərində oxuyub rus dilində imtahan verə bilmədiklərinə görə şəhadətnamə ala bilməyən azərbaycanlı oğlan və qızlara qəbulda üstünlük veriləcəyi vurğulanı.

Şəhər iclasında təhsil sahəsinə dair üç məsələ müzakirə olunmuşdu: 1919/20-ci tədris ilində universitetdə onun təşkili, sahmana salınması və avadanlıqla təchiz olunması üçün 5 milyon manat, bütün saxlama xərcləri üçün 10 milyon 857,5 min manat məbləğində vəsait buraxılması nəzərdə tutulurdu.

1919/20-ci tədris ilində 100 nəfər tələbə-gəncin xarici ali məktəblərə göndərilməsi üçün dövlət xəzinəsi vəsaitindən Xalq Maarifi Nazirinin sərəncamına yeddi milyon manat, türk dilində kitabların alınmasına isə bir milyon manat vəsait buraxıldı.

1919-cu il sentyabrın 29-da isə "Bakı Dövlət Universitetinin Nizamnaməsi" Parlament tərəfindən qəbul edilir. Universitet onun haqqında Nizamnamənin 1-ci maddəsinə əsasən, müstəqil elmi-tədris müəssisəsi idi.

Bu məqamda bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, ilk dövrlər universitetdə Tarix-filologiya fakültəsində türk dilində ilk mühazirələri M. Ə. Rəsulzadə və xalq maarifi naziri R. Kaplanov Osmanlı ədəbiyyatından, Türk dilinin qrammatikasından isə M. A. Şaxtaxtılı oxumuşlar.

Dünya mədəniyyətinin və elminin qapılarını gənc azərbaycanlı balaların üzünə açan universitet milli dövlətçiliyimizin, milli intibahın, siyasi mədəniyyətimizin göstəricisi kimi uzun bir tarixi prosesdə siyasi imtahanların sınağında uğurla çıxdı.

Bu gün də 100 illik yubileyini qeyd etdiyimiz universitetimiz - "Azərbaycan xalqının milli sərvəti" (H. Əliyev) dövlətçiliyə, xalqın, millətin amalına xidmət etməklə dünya universitetləri sırasında uğurla addımlayır. Regionda ilk universitet, müsəlman Şərqi Avropa tipli məktəb olan bu elm ocağı yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanmasında, yeni elmi istiqamətlərin formalaşdırılmasında böyük rol oynadı.

Bakı Dövlət Universitetinin 100 illik yubileyinin dövlət səviyyəsində keçirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2017-ci il 14 noyabr tarixli Sərəncamı bu elm ocağına verilən ən böyük qiymətdir. Sərəncamda deyildiyi kimi: "Bakı Dövlət Universiteti tarixən vətənpərvər ziyalıların fədakar əməyi sayəsində yetişdiyi ictimai-siyasi, elm və mədəniyyət xadimləri ilə Azərbaycanın mövcud simasının təşəkkülünə böyük töhfələr vermişdir".

Bu gün BDU-nun 100 illik yubileyinin Parisdə UNESCO-nun baş qərargahında beynəlxalq səviyyədə qeyd olunması göstərir ki, bu elm məbədi nəinki Azərbaycanda, eləcə də daha geniş miqyasda elmi nailiyyətlərin əldə edilməsində böyük rol oynayır.

Aygün Əzimova,
BDU jurnalistika fakültəsinin
dosent əvəzi,
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Respublikası
Prezidenti yanında Kəndli
İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.